

ДЕРЖАВНИЙ ПРИМУС — МЕТОД ГАРАНТУВАННЯ СУСПІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті з'ясовується поняття, види й сутність небезпек, що загрожують державі, юридичній особі, громадянинові. Показано зміст, особливості, прояви державного примусу як протидії небезпекам.

Для державних інтересів України є актуальним завдання впровадження й забезпечення через систему спеціальних юридичних заходів режиму безпеки у сферах політичній та економічній, воєнній, науково-технічній та інформаційній, соціально-побутовій, екологічній, особистій (поняття "суспільна небезпека" включає близько 50 складових).

Безпека — це стан благополуччя, за якого не загрожує небезпека (злочини, небезпечні дії, збиток, негаразди, нещастя, катастрофа, лихо) комусь (чомусь). У цьому контексті безпека визнається Конституцією України (ст. 3) найвищою соціальною цінністю, головною запорукою людського розвитку. У змістовно ж смислового контексті йдеться про суспільну безпеку, таке явище, яке охоплює сукупність правовідносин, що "зав'язуються" в процесі юридичного регулювання й правоохорони у сферах громадського порядку та спокою, трудовідносин, стосуються майна, житла, здоров'я, життя, прав та інтересів громадян, спрямовані на забезпечення нормальної діяльності державних і громадських організацій, об'єктів усіх форм власності.

Розробка концепції, ідеології безпеки віднесено до компетенції Ради національної безпеки й оборони України і, згідно з Законом про Раду (ст. 4), у системі заходів забезпечення безпеки провідне місце займають захист конституційних прав, свобод і життєдіяльності населення.

Гарантувати безпеку членам суспільства здатні заходи, передусім, соціально-економічного спрямування: піднесення добробуту громадян і рівня охорони їхнього здоров'я, максимальне трудовикористання й задоволення освітньо-культурних потреб, запитів тощо. Але має працювати й традиційний державно-примусовий механізм, спрямований на попередження, подо-

лання, протидію, відсіч будь-яким негараздам, наслідкам як природних, так і штучних процесів, явищ, акцій, зумовлених як зовнішніми, так і внутрішніми причинами.

Небезпека, в залежності від того, від чого походить, кому (чому) загрожує, якими методами попереджується, долається і утверджується безпека, може бути поділена на **різновиди**.

Це, по-перше, небезпека, здатна загрозувати суспільству, державі, і, поряд з цим, — окремій приватній особі. Йдеться про небезпеку територіальній цілісності, суверенітетові держави. Ці небезпеки можуть породити неадекватний настрій і настроєм населення соціальний лад. Тут і небезпеки, що походять від сил природи, аномальних природних явищ (землетруси, повінь, обвали, зсуви, пожежі — лісові, степові, торф'яні), від джерел підвищеної небезпеки.

Йдеться і про небезпеки біохімічного походження (епідемії, епізоотії, радіацію, шкідників сільськогосподарських рослин і лісу тощо). Суспільну небезпеку утворюють катастрофи техногенного походження (аварії, вибухи, катастрофи). Окреме місце займають виняткові обставини деструктивного характеру: військові дії, ситуації криміногенного походження (дії озброєних злочинців, втечі особливо небезпечних злочинців, захоплення заручників повітряних чи морських суден, масові заворушення у місцях виконання покарань і т. п.), що вимагають запровадження надзвичайного стану, інших крайніх форм запровадження безпеки.

По-друге, це небезпека, здатна загрозувати владі, установам усіх її гілок, службовим особам (порушення порядку управління, кримінального судочинства, опір владі).

Вкажемо, нарешті, і на такі види небезпек, які спрямовано, головним чином, на окремого

громадянина, загрожують його фізичному статусу, знищенню майна. Серед особистих та майнових небезпек численними є порушення різноманітних загальнообов'язкових правил — екологічних, транспортних, техніки безпеки, дозвільного режиму тощо. Разом з тим це і загрози у вигляді інфляції, гострого дефіциту харчової продукції, зростання цін, вербування до незаконних військових формувань, втягнення легковірних людей до виселення з держави (еміграція), зловживання довірою громадян у довірчих товариствах, в акціонерних компаніях, комерційних банках. Лише деякі з цих небезпек можуть бути попереджені, подолані, передбачені завчасно.

Між тим, відсутність безпеки особи, її власності — адекватності відсутності будь-якого зв'язку між людськими зусиллями та досягненням цілей, заради яких ці зусилля докладаються. Чи поже той, хто посіяв, чи достануться продукти тому, хто їх виробив, чи повернеться людина, котра поїхала з дому, чи буде людина завтра користуватися тим, що зберігає сьогодні? Всі ці питання — матеріальна сутність безпеки і негативна відповідь на них свідчить про реальну загрозу людині, про невизначеність її життєвих перспектив, а врешті — про відсутність належного рівня безпеки.

Головний сенс, мета, призначення держави, її інститутів — утвердження безпеки особи, її прав і майна.

Для досягнення цієї мети держава запроваджує межу між дозволеним і недозволеним, вимагає від приватних і юридичних осіб утримання від дій (бездіяльності), здатних порушити встановлені нею загальнообов'язкові правила заборонного типу у сферах народного господарства, соціально-культурній, адміністративно-політичній. До суб'єктів, чия поведінка відхиляється від вимог, приписаних загальнообов'язковими правилами, і вживаються заходи державного примусу.

Державний примус у його формах — **фізичній, майновій та психічній (спонукання)** — явище вельми розгалужене, бо охоплює всі відомі види юридичної відповідальності (кримінальну, за адміністративні проступки, цивільну, дисциплінарну, матеріальну та відповідальність за завдання моральної шкоди); судову (процесуальну) відповідальність, що є наслідком неправильної поведінки у судовому засіданні; заходи адміністративно-примусового впливу у вигляді адміністративного попередження та припинення; примусові заходи медичного, медико-педагогічного характеру; заходи виховного впливу, спрямовані на поведінку та особу неповнолітніх, економічно-фінансові санкції, що не належать до форм юридичної відповідальності.

З точки зору особливостей та умов застосування заходів державного примусу такі поділяються на **звичайні**, що застосовуються у мирний час на підставі звичайних законів, та **надзвичайні**, що згідно з особливим процесуально-правовим режимом застосовуються в умовах воєнного, надзвичайного стану, інших форсмажорних обставин і на підставі відповідного законодавства. При цьому, з позицій утвердження безпеки, заходам державного примусу відомий порядок їх судового застосування та режим, що утворюється і реалізується в силу особливих повноважень органів виконавчої влади, правоохоронних органів на підставі Законів "Про місцеві державні адміністрації", "Про місцеве самоврядування", "Про надзвичайний стан", "Про міліцію" тощо, які присвоюють їм ці повноваження у моменти тривожного чи виняткового стану в тій чи іншій місцевості.

За об'єктами впливу заходи державного примусу поділяються на **об'єктивні і суб'єктивні**.

Заходи об'єктивного характеру, не чіпаючи особи, її фізичного, психічного, майнового стану, обмежуються поновленням правового статусу, усуненням зовнішніх (шкідливих) проявів, у яких виражається протизаконна діяльність. Примусові заходи (санкції) об'єктивного характеру застосовуються до юридичних осіб (колективних, збиральних суб'єктів), при чому не припускається встановлення, доведення й оцінка вини. Часто — це формальні порушення загальнообов'язкових правил і тому заходи примусу виражаються у вилученні з обігу (та знищенні) тих предметів, що так чи інакше стали об'єктом або знаряддям протизаконної діяльності; у проголошенні нікчемності дії чи акту (майже всі правопорушення у царині адміністративно-правових відносин мають своїми наслідками нікчемність). Припинення (розпуск, зупинення) діяльності (окремих її видів) юридичних осіб тощо.

Санкції суб'єктивного характеру (чи особисті) спрямовано безпосередньо проти особи. Це енергійне, оперативне вторгнення у сферу її інтересів і прав.

Ці примусові заходи розрізняються залежно від того, у чому виражається дія, що припиняється, попереджується чи карається. Тут може йтися про скоєння чогось забороненого або про утримання від приписаної поведінки, дії (бездіяльності). У першому випадку заходи примусу спрямовано на примусове припинення дій, у другому — на примусове виконання приписаних дій.

Як прояв державного примусу санкції суб'єктивного характеру типу покарання є реагуванням суду, органів адміністративної юрисдикції на протиправні, суспільно-небезпечні, винні, а, отже, карані дії (чи бездіяльність), передбачені

Особливими частинами Кримінального кодексу та Кодексу України про адміністративні правопорушення як злочини чи адміністративні проступки. Ці санкції застосовуються до фізичних осіб в порядку судового чи адміністративного провадження, мають як підстави до розгляду, вирішення, прийняття відповідного акту норми Кримінально-процесуального кодексу та процесуальної частини Кодексу про адміністративні правопорушення, підлягають опротестуванню, оскарженню. Факт оскарження чи опротестування зупиняє виконання постанов з адміністративних справ. До того ж, припускається добровільний порядок виконання постанов з адміністративних штрафів.

Доречно згадати тут, що окремою ділянкою державного примусу є примус адміністративний, що проявляє себе як комплекс трьох груп відповідних заходів: адміністративно-попереджувальних, адміністративно-припинювальних та адміністративно-каральних. Заходи припинення і попередження мають запобіжно-захисний характер. Адміністративні ж стягнення є покараннями, їхнє застосування неможливе без юридичної оцінки діяння, встановлення вини, наявності інших елементів складу правопорушення. Але з подібними вимогами не пов'язане застосування адміністративного припинення. Останнє стосується майбутнього діяння або діяння, що має місце у даний час. Адміністративне ж стягнення звернено за дією до минулого, є карою за правопорушення, що вже сталося. Заходи припинення впливають на поведінку особи, а адміністративні покарання — безпосередньо на особу, її правовий, майновий, психофізичний стан. Припинення є невизначеним за обсягом, за часом дії. Цим ознакам відповідають адміністративно-припинюючі заходи у вигляді вимоги припинення адміністративного правопорушення, використання спецзасобів, особистого огляду й огляду речей, вилучення речей і документів, відсторонення від виконання певного виду робіт тощо. Серед заходів адміністративного припинення лише затримання з доставлянням майже завжди обмежується чіткими строками, передбаченими КпАП. Щодо адміністративних стягнень, то всі сім видів, передбачених ст. 24 КпАП, застосовуються у чітко визначені строки.

Численні заходи адміністративного попередження, що передбачено Законами "Про міліцію", "Про надзвичайний стан", "Про державний кордон України", Митним кодексом, проявляють себе у вигляді правообов'язків: на закриття окремих ділянок держкордону, на заборону в'їзду (виїзду) за кордон, на перевірку документів, які підтверджують якість право, чийось особу; огляд з метою санітарного нагляду багажу, вантажів,

зупинку й огляд транспортних засобів та заборона їхньої експлуатації з доставкою на штрафмайданчик або зняття номерних знаків з транспортного засобу, обмеження транспортного руху тощо.

Отже, адміністративне попередження завжди має метою забезпечити нормальне функціонування будь-яких організаційно-правових структур, подолання, попередження природних, технічних катаклізмів, негативних наслідків дії джерел підвищеної небезпеки і т. п. До перелічених вище адміністративно-попереджувальних заходів можна додати й інші правообов'язки органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, наприклад, заборону страйків, мітингів, демонстрацій; блокування окремих ділянок, шляхів, територій; карантин (обсервація); реквізиція; адміністративний нагляд; обмеження на продаж зброї; взяття на облік осіб протиправної поведінки органами міліції, служби безпеки, митниці; входження на земельні ділянки, житлові та інші приміщення, що належать громадянам, тощо.

Підсумовуючи, скажемо, що за критерієм **"мета застосування"** адміністративне попередження, адміністративне припинення та міри адміністративної відповідальності можна розглядати як:

- заходи обмеження особистої свободи (адміністративні затримання, нагляд, арешт, інші подібні заходи);
- заходи обмеження майнових прав (конфіскація, вилучення майна, секвестр речей тощо);
- спецзасоби активної оборони і забезпечення спецоперацій органами міліції, військовослужбовцями внутрішніх військ;
- адміністративні стягнення (покарання) за порушення (ухиляння від виконання) заборон, визначених загальнообов'язковими правилами (ст. 24 КпАП). Йдеться про правила громадського порядку, експлуатації, утримання транспортного засобу, дозвільної системи, про багато інших правил.

До того ж, адміністративно-примусові заходи за *мехат'змом* впливуможна поділити на заходи припинення небезпек чи протиправних дій (**пропульзивні** заходи) та заходи, що є спонуканням до виконання приписаної дії (**компульзивні** заходи).

Між об'єктивними і суб'єктивними санкціями займають місце **"санкції відшкодування завданих збитків"**, що мають мету поновлення правовірного стану шляхом надання особам, що порушили чужі інтереси, які охороняються правом, певного еквіваленту, що відповідає збиткам, завданим цим інтересам.

Збиток, який компенсується еквівалентом, може бути матеріальним, а може мати моральний характер.

Санкції відшкодування збитків здатні переходити у суб'єктивні санкції карального характеру, що акумулюють покарання з відшкодуванням збитків (наприклад, штрафне стягнення, типу неустойки при заздалегідь обумовленій сумі збитків, що відшкодовуються).

Різновидом об'єктивних санкцій, що не мають зв'язку з правопорушенням, є **фінансово-економічні санкції**. З метою компенсації вони застосовуються поза юридично-процесуальними приписами, що містять процесуальні кодекси для розв'язання справ про правопорушення устано-

вами державних і приватних банків та фінансовими органами виконавчої влади до порушників фінансово-кредитного законодавства. Зближує цю форму об'єктивних санкцій з адміністративними стягненнями метод їхнього застосування — однобічно-імперативний.

Отже, традиційний спосіб гарантування основних пріоритетів суспільної безпеки — життя, здоров'я, добробуту людини, її життєвих благ, публічного (правового) порядку, національної безпеки — це державний примус, якого належить всіляко вдосконалювати як з точки зору праворегулювання, так і з позицій зміцнення правоохоронних зусиль держави, відповідних методів і засад законності.

Koval L. V.

GOVERNMENTAL ENFORCEMENT AS THE METHOD OF ENSURING THE SOCIAL SECURITY

In this article, the meaning and the kinds of dangers against state and citizen are found out. The legal means of preventing such a danger are showed herein.